

פרשת שמות תשס"ט קושי הגלות ניצוץ הגאולה

מציאות עם ישראל החלה בגלות

ספר שמות, ספר הגאולה, פותח "ואלה שמות בני ישראל" (שמות א, א), וברש"י: "אף על פי שמנאן בחייהן בשמותן, חזר ומנאן אחר מיתתן, להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים, שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם, שנאמר (ישעיהו מ, כו) "המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא". התורה פותחת את חומש שמות בשבטים, למה נמנו בשנית? מבאר רבינו בחיי, אינו דומה מניין השבטים בירידה לגלות, למניין השבטים בספר הגאולה.

המבואר בזה שאף שעבוד מצרים כלול בספר הגאולה. ואכן, ברמב"ן בפתיחתו לחומש ויקרא, מכנה את ספר שמות ספר הגאולה. והשאלה ידועה, פרשת שמות כולה עוסקת בשעבוד מצרים, מדוע היא פתיחת ספר הגאולה, הלא היא מתאימה יותר לספר הגלות, לא לספר הגאולה? ומבואר, קושי שעבוד מצרים הוא האפשרות להגיע לגאולה.

"ותמלא הארץ אותם"

על עם ישראל נגזר בברית בין הבתרים שיהיו בגלות ארבע מאות שנה, יצחק גלה בתוך ארץ ישראל. יעקב גלה לארם נהריים ולמצרים. עם ישראל היו בגלות מצרים מאתיים ועשר שנה, מעט יותר ממחצית הזמן שנגזר עליהם. מתוכם עבדו בעבודת פרך שמונים ושש שנים.

מביא הילקוט שמעוני (קסב), "ותמלא הארץ אותם" (שמות א, ז), "דבר אחר שנתמלאו בתי טרטיאות ובתי קרקסיות מהם. מיד גזרו עליהם שיפרשו מהן". תקופה קצרה לאחר מיכן החל פרעה לשעבד את ישראל, לכל אורך שעבוד מצרים היה ויכוח, מי הוא הגורם לגלות, רוב העם שאמרו ועשו "נהיה כמצרים", או המיעוט ששמר על המסורת, לא שינו שמם ולבושם, היה זה ניסיון קשה, לעמוד כל העת איתנים נגד הרוב שטוענים אתם אלו שגורמים לשנאה נגדנו, ולא לשנות את מהותם. בזה יבואר מדוע לא חשש פרעה שעם ישראל יברחו, הוא טען "נבוכים הם בארץ", פרעה ידע שרבים מהעם רוצים להתערות במצרים, הם ודאי לא ירצו לברוח. ולא ידע פרעה כי כל אלו הרוצים להתערות במצרים מתו במכת חושך, אינם ראויים להיגאל (ועיין עוד בבית הלוי שמות א, ח).

באה סופה של הגלות והוכיחה על תחילתה. וכפי שאנו אומרים בהגדה של פסח ומובא בספרי (כי תבוא, ה): "ויהי שם לגוי גדול" (דברים כו, ה), מלמד שהיו ישראל מצויינים שם". שורש הלשון מצוין הוא ציון, וכלשון הפסוק (יחזקאל לט, טו) "ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון". מטרת הציון היא לבלוט בשטח, וכך היו ישראל במצרים בולטים בקיומם, והם אלו שזכו לצאת ממצרים, מי ששינה שמו ולבושו לא יצא ממצרים (חוץ מהערב רב שבאו למרות היותם חלק ממצרים, והוא עניין בפ"ע. ואכמ"ל). רק המיעוט יצא ממצרים, בזכותם נגאלו. ובזמן הגאולה, אחר שהמצרים קיבלו עשר מכות בעטים של ישראל, הגיוני שכולם ישנאו אותם ויקוצו מהם, דווקא בזמן זה, "ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים" (שמות יא, ג). כשעם ישראל מתרחק מהגויים, הגויים אוהבים אותם ונותנים להם.

כמה אפשר לכפור בטובה

נלמד על גזירות פרעה. "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" (שמות א, ח), מביא המדרש (שמות רבה א, ח):

רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו שחידש גזירות ופורעניות עליהם... רבנן אמרי למה קראו מלך חדש והלא פרעה עצמו היה, אלא שאמרו המצרים לפרעה בא ונזדווג לאומה זו, אמר להם שוטים אתם עד עכשיו משלהם אנו אוכלים והיאך נזדווג להם, אלולי יוסף לא היינו חיים, כיון שלא שמע להם הורידהו מכסאו שלשה חדשים, עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והשיבו אותו, לפיכך כתיב "ויקם מלך חדש".

יש להבין, מדוע נחלקו האמוראים האם פרעה היה מלך חדש ממש או לא, וכי אנו זקוקים לדעת את היסטורית מצרים? מבאר רבי משה פיינשטיין (דרש משה שמות א, ח):

החילוק בין המאן דאמר מלך חדש למאן דאמר שנתחדשו גזירותיו, הוא אם יש לאדם לחוש שלא יתקלקל כל כך אף שלא להכיר הטובות הגדולות שעשו עמו וירצה להרע עוד ביותר, שלמאן דאמר מלך חדש אין לאדם לחוש לזה, ואין צריך ללמוד מוסר ותוכחה בשביל כך... אבל על כזה דנתחדשו גזירותיו אין לחוש, ולמאן דאמר השני גם על זה יש לחוש ולא יאמין בעצמו, דאם לא כן לאיזה תכלית נחלקו, דמאי דהוה הוה, למיסבר קראי נמי לא שייך כל כך בכאן, שיותר משמע דחדש ממש.

כולם ידעו את מעלת יעקב שבירך את פרעה שיעלה הנילוס לקראתו, כולם ידעו מי הם השבטים. יוסף אומר לאחיו בבואם למצרים (בראשית מו, לג-לד), "והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם. ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה גם אנחנו גם אבותינו בעבור תשבו בארץ גשן (והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה, וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם - רש"י) כי תועבת מצרים כל רעה צאן" (לפי שהם להם אלהות - רש"י). פרעה רצה למנות את אחי יוסף לשרים כמותו, אומר להם יוסף, תאמרו שאתם רועי צאן, כדי להתרחק מהמלכות, עם ישראל צריך לחיות לברו. לא להתערב בגויים.

כולם ידעו מי היה יוסף, כמה הוא הועיל לכלכלת מצרים בשמונים שנות מלכותו. קם מלך חדש שלא ידע להכיר טובה, ידע מי הוא יוסף, מה פעלו, אך לא הכיר לו טובה. שיעבד את זרעו של מי שכה היטיב למצרים, בזה נחלקו האמוראים. האחד אמר שאכן זה מלך חדש. והאחד אמר, שאכן כן. אדם כפוי טובה שלא עמל לתקן מדותיו, יכול להגיע עד כדי כך, לשעבד את בני מי שעשה לו טובה. הכרת הטוב היא מיסודי האמונה, "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", האמונה בקב"ה נובעת מהכרת הטוב על שהוציאנו ממצרים. קל יותר להכיר טובה לאדם רחוק מאיתנו על עזרתו, קשה מאד להכיר טובה למי שאיתנו בבית, על עזרתו הרבה לנו בכל עת ובכל שעה.

גזירת עבודת הפרך

ואכן אומר המלך לעמו (שמות א, ט-יא) "הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ. וישימו עליו שרי מסיים למען ענתו בסבלתם". מי שמטרתו להגיע לתפוקה גבוהה, מפנק את העובדים, וודאי שלא מדכא אותם. עובד ממורמר נותן תפוקה פחותה. פרעה העמיד על עם ישראל שרי מסיים, מטרת המסיים היא העינוי שבדבר, אין צורך בכסף. המטרה אינה תפוקה גבוהה, המטרה היא לענותם, שלא יהיה להם זמן לחשוב על רוחניות. לעשות אותנו לרעים.

ומדיבורים למעשה, "ארבע גזירות גזר פרעה עליהם, בתחלה גזר וצוה לנוגשין שיהיו דוחקין בהן כדי שיהיו עושיין הסכום שלהן, ולא יהיו ישינין בבתיהם, והוא חשב למעטן מפריה ורביה, אמר מתוך שאינן ישינין בבתיהם אינן מולידין" (שמות רבה א, יב). הגזירה הראשונה היא, "וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א, יד). בזמן הצרה החלה הגאולה הימנה, נולדה מרים, מלשון "וימררו".

בשעת הגאולה הייתה מרים בת שמונים ושש, כך שגזירה זו הייתה שמונים ושש שנה קודם הגאולה, שהם שמונים ושש שנות עבודת פרך, מתוך מאתים ועשר שנים בגלות מצרים. גזירה עבודת הפרך היא כנגד מלכות בבל שהכניסה את ישראל במצור, החריבה את בית המקדש הראשון, ומיררה את חיינו בגלות. עבודת הפרך המשיכה במקביל לארבעת הגזירות, וכך מחורבן בית הראשון לא שבנו למעלתנו, ניטל מאיתנו שם בני חורין לעולם. דומים אנו לעבודת הפרך שהיא מהות הגלות. גזירה זו וגלות זו, פעל יעקב לתקן בצרת עשו, בה נאלץ לברוח מבית אביו, ואף נאלץ להילחם בו.

גזר על הזכרים

"כשראה שהם פרים ורבים גזר על הזכרים" (שמות רבה א, יג). לאחר שלוש שנים פרעה גזור גזירה חדשה, "בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה" (שמות א, טז). פרעה אמר למיילדות שפרה ופועה להרוג את הזכרים בשעת הלידה, וכוונתו שיאמרו לכל המיילדות הכפופות תחתיהם שאף הם יהרגו את הזכרים, החליטו המיילדות שלא להרוג את הזכרים על אף הסכנה שבדבר, שעברו על גזירתו של המלך, ואף התפללו שלא יהיו מקרי מוות בלידה כפי שיתכן ויקרה, כדי שלא יחשדו בהן שהן הורגות את התינוקות (שמות רבה א, טו).

פרעה רואה שלא התקיימה גזירתו, שואל את המיילדות מדוע לא עשיתם את גזר המלך? משיבות המיילדות, היהודיות אינן זקוקות למיילדת, הם כה מומחיות עד שהן יולדות לבדן. פרעה שחכם היה, היה צריך להקשות להם, אם היהודיות אינן זקוקות למיילדות, מדוע אתן עובדות כמיילדות כשאין בתפקיד זה צורך? ולמרבה הפלא פרעה לא מעניש אותן כראוי לעוברי גזירת המלך, ולמדים אנו כדעה שמלך חדש זהו שנתחדשו גזירותיו, ולכך פרעה גזר זאת בצורה של הסתר שייראה שהזכרים מתו בדרך הטבע, כי לא רצה להיראות כהורג עוברים, טרם יצא טבעו בעולם כשונא ישראל. וכיון שלא עלה זממו בידו, לא יכל להעניש את המיילדות, כיון שלא נודע בציבור גזירתו. בזמן גזירה זו נולד מושיע נוסף. אהרן מלשון היריון.

בתי כהונה ולויה ומלכות

כיון שהמיילדות עשו את מיראת ה', אומרת התורה (שמות א, כ-כא) "וייטב אלקים למילדת וירב העם ויעצמו מאד. ויהי כי יראו המילדת את האלקים ויעש להם בתים". הטוב שהיטיב להם הקב"ה על פועלם, הוא ש"ירב העם", כיון שזהו רצונם.

בנוסף זכו לבתים, אין הכוונה לבתים מפוארים, מבאר הרב מבריסק (רשימות תלמידים; שמות א, כא):

"ויעש להם בתים" ופירש רש"י בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויים בתים, "ויבן את בית ה' ואת בית המלך" (מלכים-א ט, א), כהונה ולויה מיוכבד, ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (דף יא:). הנה מה שמרים ויוכבד זכו לבתים, רצה לומר בתי כהונה ומלכות, והוי מידה כנגד מידה שבלי זכרים נמי מתקיימת האומה הישראלית, אבל לא שייך כהונה ומלכות, דבזה הולכים אחר האב, והוי מידה כנגד מידה שלא רצו להרוג לזכרים, ומשום הכי זכו לכהונה ומלכות.

הגם שהנקיבות יינשאו למצרים, ויוולדו זכרים שהם יהודים, דהלא הולכים אחר האם היהודיה. אולם כהנים ולוויים ומלכים, יכולים להיות רק מבן אחר בן לעם היהודי, ונמצא שבפועלם להחיות את הזכרים אפשרו את עבודת בית המקדש, לכך זכו ויצאו בית כהונה ולויה מהם. ולכך גזירה זו היא כנגד גלות פרס ומדי שמנעו לבנות את בית המקדש, ונגזר להשמיד להרוג ולאבד, והיו בפחד נורא, והתפללו וצמו שבעים יום, אך למעשה לא מת ולו יהודי אחד. ומחמת הגזירה זכו וקבלו את התורה מאהבה, ולבניין בית המקדש, להשבת בתי כהונה ולויה, ולתורה שבעל פה. יעקב פעל לתקן גזירה זו בצרת לבן, לבן רצה למנוע מלהקים את כלל ישראל ולא עלה בידו.

בורא אור מלך המשיח

לאחר שלוש שנים נגזר להשליך ליאור את כל הנולדים, ואף את ילדי המצרים. כיון שראו אצטגניני פרעה החוזים בכוכבים, שעתיד להיוולד מושיען של ישראל שיגדל בבית פרעה, ולא ידעו אם יולד בבית יהודי או שמא בבית מצרי (שמות רבה א, יח),

גזר פרעה לזרוק את כל ילדי מצרים ליאור, כיון שראה באיצטגנינות שעתיד מושיען של ישראל ללקות במים, ואף כדי להכחיד באופן ודאי את מושיען של ישראל. "ואין כל חדש תחת השמש" (קהלת א, ט), המצרים מוכנים לזרוק את ילדם שנולד זה עתה ליאור, רק כדי שלעם ישראל לא יהיה מושיע. שנאת היהודים מעבירה את האדם על דעתו! מסירות נפש כדי להציל לישראל.

מתוך גזירה נוראה זו, נולד משה רבינו מושיען של ישראל. משה רבינו נולד שלושה חודשים קודם גזירה זו, ביום הגזירה בדווקא מניחתו אמו ביאור כיון שאינה יכולה לשומר. יש להבין, וכי לא יכלה למצוא מקום טוב יותר מאשר היאור בו שורצים שוטרי פרעה עם פעוטות בידיהם? היה זה בו' סיון, יום מתן תורה, תכליתו של משה רבינו נותן התורה. כשראו החרטומים את משה ביאור, הבינו שלקה ובטלה הגזירה, והוא הטעם שהניחתו אמו ביאור.

גזירה זו שכנגד נותן התורה, כנגד גלות יון שגזרה גזירות שמד נגד התורה. בשנה שמלך אלכסנדר מוקדון מלך יון, מת הנביא האחרון, והחלה תורה שבעל פה, ובאה חכמת יון כנגדה. ואכן כבמצרים שמתו ילדים רבים ביאור, ובהעמדתם בקירות, ונשחטו רבים לדם שתפא את צרעתו של פרעה, כך ביון נפלו חללים רבים תחת הקידמה שבכנפיה של יון. וכך הוא בנצחון, מתוך מסירות נפשה של יוכבד נולד משה רבינו, ואף ביון מתוך מסירות נפשם של החשמונאים זכו לחג של תורה שבעל פה. כנגד גזירה זו וגלות זו, יעקב התמודד בצרת דינה בתו, שחילל שכם את קדושתה. בדרך נוספת מביא האור גדליה (ליקוטי דברים לפרשת וישלח, ד), צרת דינה מנעה מיעקב מנוחת הנפש בהיותו בארץ ישראל, ולכך היא מקור כוחם לעמוד בגזירת זריקת הילדים ליאור שאף הוא ביטול מנוחת הנפש, והיא כנגד גלות יון שמנעה מהם את קדושת בית המקדש שנקרא מנוחה ונחלה.

הרי לנו, מתוך עומקה של הצרה, הקב"ה מביא את הגאולה. וביותר, לבסוף משה רבינו גדל בבית פרעה, משה עתיד להיות מלך ישראל, עליו ללמוד גינוני מלכות, לכך גדל בבית המלך. ונתקיים בפרעה "יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו" (תהלים ב, ד). דווקא מתוך גזירתו להרוג את מושיען של ישראל, התגלגל הדבר שגידל אותו בביתו.

גלו מעל שולחן אביהם

הגזירה רביעית היא לא לתת תבן לישראל העובדים בפרך (שמות רבה ה, יח). משה רבינו בא לגאול את ישראל (שמות ה, א-ט), "ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר". משה לא מבקש לגאול את ישראל, הוא מודיע, יש אלוקים לישראל, יש בורא לעולם. רצונו הוא שתשלח את ישראל. על כך משיב פרעה, "ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח". פרעה לא מכיר בקב"ה, ולכך אינו רוצה לעשות רצונו.

וביותר, "ויצו פרעה ביום ההוא את הנגשים בעם ואת שטריו לאמר. לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וקששו להם תבן. ואת מתכנת הלבנים אשר הם עשים תמול שלשם תשימו עליהם לא תגרעו ממנו כי נרפים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלוקינו. תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר", עם ישראל מריח את הגאולה, ובאותו הזמן פרעה מכביד את העבודה, פרעה רוצה שעם ישראל לא יחשבו על הגאולה, לכך גוזר עליהם לקושש קש לתבן. אם היה רצונו להכביד על העבודה, היה עליו להכפיל את כמות הלבנים היומית, וכך היה מרוויח יותר לבנים וגם יכול להכות את ישראל. כאשר גזר לקושש קש לתבן, גם בכמות הלבנים היומית אי אפשר לעמוד. הרי שכל כוונתו להרע לישראל, ולא להרוויח עבודה בחינם.

מנוחת השבת

אז פרעה ביטל את מנוחת השבת. הטור (רפא) מביא, "פירוש י"שמח משה", כשהיו אבותינו במצרים וראה משה כוכד השיעבוד שהכביד עליהם בקש מפרעה שיתן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ונתנו לו ויחזרו ביום השביעי, וכאשר נצטוו על יום השבת שמח משה שבחר בו וזהו "ישמח משה במתנת חלקו". במעשיהם בשבת מביא המדרש (שמות רבה ה, יח), "מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן". שבת נתנה את הכוח להאמין גאולה.

גם כשפרעה הסכים להוציא את ישראל לפני מכת ארבה, היה בזה תנאי. שיצאו גם הגברים, פרעה נאלץ להסכים שעם ישראל יעבדו את הקב"ה, כנגד רצונו ופעלו כל השנים. אך להחדיר את האמת לדור העתיד, לא הסכים. כנגדו של מצוות ליל הסדר הוא "והגבת לבנך", להחדיר את האמונה לדור העתיד.

גזירת זו היא כנגד גלות אדום, הגלות היחידה שאינה בארץ אחת. בגלות בבל גלו למקום שכבר שהו יהודים מגלות יהויכין, בגלות פרס ומדי היו בארצם, בגלות יון היו בארץ ישראל, אך גלות אדום היא בכל העולם, ובכל מקום ומקום שונאים את ישראל. כנגדה עומדים חכמי ישראל שבכל הדורות, כדאיתא בגמרא במגילה (דף יא.): "להפר בריתי אתם" (ויקרא כו, מד) בימי פרסיים, שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות". כנגד גלות אדום עומדים חכמי הדורות וכמשה רבינו בדורו. יעקב אבינו פעל לעמוד בצרה זו בצרת יוסף שגלה מעל שולחן אביו.

למה הרעות

מביא המדרש (במדבר רבה יא, ב), משה הלך למדין לשלושה חדשים, עוד דעה מביא המדרש (שמות רבה ה, יט-כ), "כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה ששה חדשים... אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה על משה במדין ואמר לו לך שוב מצרים, בא משה ממדין ואהרן ממצרים, ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאים מלפני פרעה". היו אלו דתן ואבירם, שהיו משוטרי ישראל וטענו (שמות ה, כא-כג), "ירא ה' עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו", מעת שבאתם אל פרעה, יש גזירה חדשה שאיננו יכולים לעמוד בה.

ביאור הדברים הוא, בשירת הים אומר משה רבינו "אז ישיר משה", מביא המדרש (שמות רבה כג ג): "כך אמר משה לפני הקב"ה, יודע אני שחטאתי לפניך ב"אז" שנאמר (שמות ה, כג) "ומאז באתי אל פרעה", והרי טבעת אותו בים, לכך אני משבחך ב"אז", הדא הוא דכתיב "אז ישיר משה"; משה שומע את דברי דתן ואבירם, "וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני. ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך".

השיב לו הקב"ה: "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו". מבאר רש"י: "עתה תראה", הרהרת על מדותי, לא כאברהם שאמרת לי "כי ביצחק יקרא לך זרע" (בראשית כא, יב) ואחר כך אמרת לי "העלהו לעולה, ולא הרהר אחרי מדותי, לפיכך 'עתה' תראה, העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאיבאם לארץ". אף שדברך נאמרו מתוך כאב, אך סוף כל סוף הרהרת אחר מדותי, ולכך לא תזכה להכניסם את עם ישראל לארץ.

כלי חפץ אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך

מבאר הבית הלוי (שמות טו, א):

דהנה מי שהוא בצער חלילה והקב"ה עוזרו ומצילו, ונותן להקב"ה שבח והודיה על הטובה שעשה לו, יש בזה שני אופנים וחלוקים הם הרבה. אם עיקר שמחתו של האדם ומה שמשבח לשמו יתברך, הוא רק עבור טובתו שקיבל והצלתו מהצער, הרי לא יוגדל שמחתו יותר מאילו לא היה לו צער מקודם, ועיקר שמחתו הוא רק על ההצלה, ולא על הצער שמקודם, דבו לא ישמח כלל. אבל השירה שאמרו משה וישראל אז, לא היה עיקר שמחתם על זה שניצולו מיד המצריים, רק עיקר שמחתם היה על זה שזכו להיותם הכלי חפץ אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך, ועל ידי הצלתם ממצריים נתפרסם שמו, וכמו שאמרו בהתחלת השירה "אשירה לה' כי גאה גאה". ואם כך הרי השירה נאמרה גם על השעבוד הקדום, כמו על הגאולה, דאלמלא השעבוד לא היה מקום להגאולה, ושמחו בהשעבוד הקדום כמו בהגאולה של עתה.

וזהו שאמר ב'אז' חטאתי, דמקודם התרעם על כובד השעבוד, ועכשיו אני אומר שירה ב'אז' פירושו דאני אומר השירה גם על אז, דהיינו על השעבוד הקדום, כמו על הגאולה של עכשיו, וזהו שאמר הכתוב בתהלים (קיה, כא) "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה", כי אני נותן לך הודיה על העינוי הקודם, דעל ידי זה באה לי הישועה, ונתקדש שמך ברבים על ידי, ועל שניהם כאחד אני מודה לך, ושניהם כאחד טובים.

בכל הודאה על נס צצה ומתעוררת ההרגשה, אחר שהייתה קבלת ייסורים באהבה, ישנה הודאה לקב"ה על שחילץ מהצרה, אך אם לא הייתה הצרה, המצב היה טוב יותר. ההיפך הוא הנכון. צריך להודות אף ובעיקר על הצרה, אך ורק מחמתה היה מקום לגאולה. משה רבינו מוסיף הודאה על קושי השעבוד, על "הבאשת את ריחנו", אף שבשעת מעשה אי אפשר לתבוע מהאדם שיודה על הצרות והקשיים, אך במבט לאחור מוטל על האדם להודות אף על הקשיים. לולי כור ההיתוך של עבודת מצרים, וללא ההתמודדויות שהיו במצרים, לא היינו מגיעים לגאולה. ולפיכך בלשון שבה הקשה משה רבינו על מידותיו יתברך, ונענש על כך שלא ייכנס לארץ, בלשון זו דווקא מתקן משה את טענותיו, ובה עצמה הוא מודה לקב"ה על חסדיו, ואף על ניסיונותיו.

הקב"ה אמר לאברהם אבינו (בראשית טו, יג) "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", לא מצינו שאחד מהאבות ביקש לבטל את הגזירה הנוראה מעל בניו, וביותר, אברהם אבינו כרת את ברית בין הבתרים בשמחה. מפני שעבוד מצרים הביא לדרגה הנוראה שראו את השכינה כמורה באצבע, שהגיעו לדרגת הגאולה העתידה. אף על כך הודו ישראל, על השעבוד שהביא לכך שזכו להגיע לדרגה זו.

הוכחה על שהצרו לישראל

מכל גזירה יצא עם ישראל תועלת. בגזירת עבודת הפרך, נולדה מרים. בגזירת הריגת הזכרים, נולד אהרון. בגזירת השלכת הילודים ליאור, נולד משה רבינו. אך מהי התועלת שצמחה בגזירת הכבדת העבודה? מביא המדרש (שמות רבה ה, ט-כ):

כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים, ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין, "אתם קחו לכם תבן", "ויפץ העם בכל ארץ מצרים", מפני שהיה משה במדין אמר להם הקב"ה, למחר אני מביא עליהם מכות והם אומרים פרעה חוטא ואנו לוקין (מה אנו אשמים שפרעה רוצה לשעבד את ישראל, מדוע העם גם לוקה), כיון שישראל יוצאין להביא תבן ולעשות היה המצרי רואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו, לפיכך "ויפץ העם" (כדי שיוכלו להעניש את המצרים בעשרת המכות)... אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה על משה במדין ואמר לו "לך שוב מצרים".

מתוך הריקבון צומחת הגאולה. כיון שרצון הקב"ה לעשות אותו ומופתים במצרים עבור שיאמין העם, אך יטענו מצרים פרעה חטא ואנו לוקין, הפיץ הקב"ה את ישראל בכל ארץ מצרים לקושש קש לתבן, והמצרים בראותם היכום כיד הטובה עליהם, והוסיפו צעקות וקללות ככל העולה על רוחם, וכך נענשו בעשרת המכות על שבחרו להשתתף בשעבוד מרצונם החופשי. הגזירה הרביעית הביאה לקידוש ה' שאין כדוגמתו, מכות מצרים. נתבונן יותר, משה בא לגאול את ישראל, מדבר עם פרעה, וחוזר למדין. זהו ניסיון עצום לעם, החל לנצנץ אור הגאולה, והתכסה בענן עצום של חושך, גזירה קשה מכולם. הקושי להמשיך להאמין בגאולת משה הוא עצום, מי שזכה לעמוד בזה, להמשיך להאמין בגאולה, זכה לצאת ממצרים.

פגע בתמכין דאורייתא

כך למדים אנו מדברי יעקב. "בקש יעקב אבינו לגלות את הקץ ונסתם ממנו" (בראשית רבה צו, א). יעקב לא רצה לגלות מהו התאריך בו תהיה הגאולה, אין תאריך כזה. יעקב ביקש לגלות מהו הדרך שתוביל גאולה, ונסתם ממנו. אין לנו הבנה בזה, דווקא מתוך הקושי תבוא הגאולה.

יעקב נאבק עם שרו של עשו (בראשית לב, כה-כז), "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו. ויאמר שלחני כי עלה השחר". הגלות משולה ללילה, בעלות השחר תבוא הגאולה. יעקב נאבק עם שרו של עשו כל הלילה, שרו של עשו פוגע בכף ירכו, מבאר הזוהר (א, דף קעא.), "דאתחכם לקבליה (התחכם כנגדו), אמר כיון דאתברו סמכין דאורייתא מיד אורייתא לא אתתקף (כיון שנשברו תומכי התורה, מיד לא תוכל התורה להתחזק)... וכד חמא יעקב הכי (וכאשר ראה יעקב כך), כד סליק צפרא (כשעלה השחר), אתקיף ביה ואתגבר עליה" (תקף יעקב והתגבר עליו). דווקא כשהמצב נראה בלתי אפשרי, מתוך הפגיעה בתומכי תורה, התגבר יעקב על עשו. מתוך הפגיעה בתומכי תורה, תבוא הגאולה!

אין בהם דיליטורין

עם ישראל זכו ויצאו ממצרים. מביא המדרש (ויקרא רבה לב, ה):

רב הונא אמר בשם בר קפרא, בשביל ארבע דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שנו את שמם ואת לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא ביניהן אחד מהן פרוץ בערוה. לא שנו את שמן, ראובן ושמעון, נחתינן (להוריד את) ראובן, ושמעון סלקין (ולסלק את השם שמעון). לא היו קורין ליהודה רופא, ולא לראובן לוליאני, ולא ליוסף לסטיס, ולא לבנימין אלכסנדר. לא שנו את לשונם להלן כתיב (בראשית יד, יג) "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי", וכאן (שמות ג, יח) "ויאמרו אלוקי העברים נקרא עלינו", וכתיב (בראשית מה, יב) "כי פי המדבר אליכם", בלשון הקודש. ולא אמרו לשון הרע שנאמר (שמות יא, ב) "דבר נא באזני העם", אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלן כל י"ב חדש ולא הלשין אחד על חברו. ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה תדע לך שהיה כן אחת היתה ופרסמה הכתוב שנאמר (ויקרא כד, יא) "ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן".

נלמד מהו שלא דיברו לשון הרע. משה יוצא מארמון המלוכה לראות בסבל אחיו (שמות ב, יא-יד):

"ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם (נתן עיניו ולכו להיות מיצר עליהם - רש"י) וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויפן כה וכה וירא כי אין איש (עתיד לצאת ממנו שיתגייר - רש"י) ויך את המצרי ויטמנהו בחול: ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך. ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי (מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש - רש"י) וירא משה (דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין, אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל - רש"י) ויאמר אכן נודע הדבר" (נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו, מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך, אבל רואה אני שהם ראויים לכך - רש"י).

כאשר המצרי הכה יהודי, משה מבין שאף יהודי לא מתערב להגן עליו, כיון שהם עבדים בפרך, אין לו אומץ להגן. אך כשראה שני יהודים ניצים, הם יודעים שהוא קרוב למלכות, ראו אתמול שהוא יודע את השם המפורש, ובכל זאת אומרים לו "מי שמך לאיש שר ושופט עלינו", חצוף שכזה גם ילך להלשין למלכות. ודאי הוא בעל לשון הרע, וכפי שאירע שהלכו להלשין עליו לפרעה. ומעתה, אומר משה רבינו, תמהתי מדוע גלו ישראל יותר מכל עם ולשון, להיות נרדים בעבודת פרך, וכוננתו היא אף על הגלויות העתידות, שהרי כאן היא גלות ראשונה, ואמר משה רבינו שנענשים יותר מכל שבעים אומות. התקנה לחטא זה היה שלא גילו במשך י"ב חודש, שעתידיים לשאול ממצרים את כליהם לא להשיב.

וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית כולו אורה

עם ישראל במצרים התחזק באמונה. הגמרא בסוטה (דף יא): מביאה: "בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים". מבאר הרב אלישיב (דברי אגדה; שמות ב, א):

במה זכו אותם נשים לתואר 'צדקניות' - וכי משום שהדליקו את הנר בערב שבת קודש בזמן הנכון, או שמא בזכות שהפרישו חלה? - והלא עדיין לא נצטוו על כך, ובמה זכו לשם צדקניות? מספרת לנו הגמרא, כי אמנם מעשה גדול עשו אותן נשים, שטרחו במסירות נפש להרבות את עם ישראל. ולשם מה טרחו כל כך?

"תנא, עמרם גדול הדור היה, כיון שראה שאמר פרעה הרשע "כל הבן הילוד היאורה תשליכה", אמר: לשוא אנו עמלין. עמד וגירש את אשתו, עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות, פרעה לא גזר אלא בעולם הזה, ואתה בעולם הזה ולעולם הבא". (סוטה דף יב.) - כאשר גזר פרעה את גזירתו, אמר עמרם, כי לשווא אנו עמלים - וכי לתת לפרעה, שיהיה לו מה להשליך הוא צריך; ועמד וגירש את אשתו.

ואמנם ביתו מרים השיבתו - אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות, פרעה לא גזר אלא בעולם הזה - ואתה בעולם הזה ולעולם הבא - 'שנולדים ומתים וחוזרים וחיים הן לעולם הבא, אתה גזרת בעולם הזה ובעולם הבא, שכיון שאינם נולדים אינן באין לעולם הבא (רש"י). כי כל תינוק לאחר שבא לעולם, אף אם ימות מיד, כבר יש לו חלק לעולם הבא, אבל הנשמות שלא נולדו אין להם חלק לעולם הבא. ועכשיו נצא ונחשב על איזה עתיד עמלו הנשים, שעל פי דרך הטבע לא הייתה כל אפשרות שינצלו ילדיהן מיד פרעה, אלא כל זאת היתה כדי להביאו לחיי העולם הבא, לעשות חסד עם אותן נשמות (זכותן של נשים אלו שנקראות צדקניות, הן מסכימות לסכן את עצמם, ואף לסבול צער ההריון, וכל זאת כדי לזכות את העוברים בחיי העולם הבא. מאמץ עליון שזוה מזכה אותן בשם צדקניות. וזכותן נגאלו).

והנה הגזירות מתחדשות חדשים לבקרים, "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו", התיאש עמרם - לשואו אנו עמלין. חיי השפלות במצרים, דכאון ופחד. ולבסוף למסור את הילד לשוטרי פרעה, 'עמד וגירש את אשתו - עמדו כולם וגירשו'. והנה באה בתו מרים והוכיחתו 'גזירתך קשה משל פרעה', ונבאה עתידה אימי שתלד בן שמושיע את ישראל' (סוטה דף יב:), עמד עמרם והחזיר את אשתו ואמנם ילד בן 'וכיון שנולד משה נתמלא כל הבית כולה אור, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה, בתי, נתקיימה נבואתיך'.

אבל עברו שלושה חדשים, ואי אפשר היה להמשיך ולהסתיר את משה וצריכים להחליט מה לעשות - האם למסורו לשוטרי פרעה, או להשליכו ביאור, והחליטו שאותו הילד שכולו מאיר, הולכים להטילו לים - 'וכיון שהטילוהו ליאור, עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה, בתי, היכן נבואתיך'. כן הם חיי הגלות, מפעם לפעם רואים שהנה מגיעה הרווחה, מאמינים כי הגאולה קרובה יותר מתמיד, אבל לא חולף זמן רב, עד שהמצב נהיה גרוע בהרבה (שמה אותו אמו בתיבה ביאור אף שזהו המקום המסוכן ביותר ששם נמצאים שוטרי המלך שזורקים את הילדים ליאור, אך כך עלה בדעתה, וכך נתגלגל הנס שראתה אותו בת פרעה. וזכות יוכבד שניצל בנה, הוא מחמת שהצילה את ילדי עם ישראל, בגזירת הריגת הזכרים על ידי המילדות. ובתיה בת פרעה שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה, אף היא לא הגיעה עדיין, לולי שהושיטה את אמתה באומרה אף שאיני מגיעה, אעשה ככל שביכולתי, ועשה הקב"ה נס והגיעה עדיין. לקחתו בתי לביתה ולא הסכים להניק, דוכי פה שידבר עם הקב"ה יינק מנכרית? חיפשה לו בת פרעה מינקת, וראתה זאת מרים שנצבה מרחוק לדעת מה יצא בסוף נבואתה, באומרה נבואה לטובה שיוולד מושיען של ישראל לא שבה ריקם, והביאה את אמה יוכבד שתניקהו. יוכבד הניקה את בנה בתשלום, את ידעה שעוד מעט יקחו אותו ממנו לבית פרעה, זהו צער איום ונורא. מבאר החקרי לב (שמות, עמוד 31), עמרם היה מנהיגו של שבט לוי, ככפרה על חטא לוי במכירת יוסף, לוי הרחיק את יוסף מאביו, ככפרה לזה משה הורחק מאמו בת לוי. וביותר, לוי הגלה את יוסף לעבודת וסבל, כך משה גלה למדין. יוסף גלה מאביו עשרים ושנים, יש אומרים שאף משה יצא לאחיו רק בהיותו בן עשרים ושנים. אף שאינו כיוסף לגמרי בכך ששהה משה אף בבית אביו, והראיה שבצאתו לאחיו ידע את שם המפורש שלא יכל לידועו ללא בית אביו, אולם עיקר גידולו היה בבית פרעה).

הנחילה בעם ישראל את האמונה בנבואה

ומה עשתה אז מרים, ומה חשבה על נבואתה, אמרו חז"ל (סוטה דף ט:): 'מרים המתינה למשה שעה אחת, שנאמר "ותתצב אחותו מרחוק" (שמות ב, ד), לפיכך נתעכבו לה ישראל שבעה ימים במדבר שנאמר "והעם לא נסע עד האסף מרים" (במדבר יב, טו). - ומה היא הזכות הגדולה של "ותתצב אחותו מרחוק"? אם אמנם היתה גם היא מפקקת בנבואתה, לא היה בכוחה לעמוד ולראות איך משליכים את אחיה למים - וכמו שעמרם ויוכבד לא הלכו לראות 'מה יעשה לו' - אלא - "ותתצב אחותו מרחוק" באומץ ובבטחון, לראות "מה יעשה לו" - באיזה אופן יפול דבר, ברור היה לה שיינצל, אלא התעניינה לראותה איך וכיצד. ועל ידי נשים צדקניות כאלו, נולד ונתגדל מושיען של ישראל.

מוסיף רבי ברוך מרדכי אזרחי (ברכת מרדכי במדבר, עמוד 148):

מעולם רצינו לדעת, מה גדולה מצאו בכך שמרים עמדה והמתינה לראות מה יהא בסופו של משה אחיה הטמון בתיבה. וכי לא אלמנטרי הוא, כי אחות הרואה בנתינתו של אח יקר בין נחשולי מים, תמתין מעט ואפילו יותר מזה, לראות את התיבה עדי

תעלם מאחרי האופק, או מתחת לגלי ים. וכי מתארים אנו את עצמנו אחרת? ... על שום מה מחלקים לה כל כך הרבה כבוד, שכל כלל ישראל, על ראשיהם, ענניהם והקב"ה בכבודו ובעצמו, עומדים וממתינים לה, כי תתרפא ותמשיך בדרכה בינותם, כל זה, כדי להחזיר לה כבוד, תחת אותו מעשה של המתנה לתיבה, שאחיה מחמדה נתון בתוכה. על מה הגיעה כל זאת?!

...זהו סוד כוח ההכרה! - מרים ידעה, כי בנבואה דיברה. היא עצמה, אינה מפקפקת באמיתותה של הנבואה. משבאה הנבואה לידי הכרה, שוב לא יעמוד בפניה דבר. כי בד בבד עם ההכרה, נבראו גם הכוחות לבצעה. כי בד בבד עם ההכרה, כבשה זו לעצמה את הדרך, הפכה למציאות, עד שכל מציאות של טבע אחר, הפכה להיות כוזבת. זו הנבואה, - היא המציאות. ואילו זה הנראה לעין, המוחשי כל כך, דמיון הוא וכזב, רחוק מן המציאות, ורחוק מן האמת. מעניין, כי במדרשים (שם), מצאנו את כל דברי חז"ל המופלאים הללו בענין עמרם ובתו מרים, מוסבים על הנאמר במשלי בפרק אשת חיל, ושם אמרו: "חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועותיה" זו מרים, וחזרו לספר את כל שאירע בין עמרם לבתו מרים. שכן אמנם, עוז היה זה מצידה, שאין למעלה הימנו. ואמנם אומץ הוא שאין למעלה הימנו. הגע עצמך, גבורה כזאת, נגד עמרם, נגד גזירתו של פרעה, נגד נחשולים ומשברי ים, נגד כל המציאות. היתכן. אמנם כן, קיימת מציאות גבוהה מזאת, הלא היא ההכרה. משקונה ההכרה את משכנה הנכון, הרי היא בונה לעצמה, גם את כלי המלחמה, לבצע את משימותיה. זהו בנין חדש של מציאות אמיתית, ואלו הם האינסטרומנטים: עוז ואומץ...

כעבור שנים, מושיען של ישראל עולה לשמים. הנה עברו ארבעים יום ומיטתו נראית לעין כל (שבת דף פט.). לא התעורר כל פקפוק. ברי וברור כי זה האיש, אשר לא ידענו מה היה לו, נתון בתוך המיטה, מסולק מן העולם הזה וממנהיגותם של ישראל. משה רבינו איננו. הלא מציאות היא מול העיניים. אמנם עוד טרם ראותם את מיטתו, ניסה השטן לשכנע כי משה איננו, ולא עלה בידו. אבל עתה, הלא העיניים רואות, מה יש לומר נגד ראיית עיניים. הכל רואים ומשתכנעים, רק שבט לוי עומד בשלו, נאמן למשה ונאמן לתורתו. מנין שאבו גיבורי כוח אלה את העוז לעמוד נגד המוחש הנראה לעין. - אין זאת אלא ההכרה. זהו כוחה וזהו עוזה, שהיא מציאות גבוהה ואיתנה יותר מכל מוחש הנראה לעין. ואם תמצי לומר, הרי ההכרה מלטשת את העין הרואה טוב יותר, נכון יותר, נוכחת כי בעצם, תעתוע דמיון ושטן המה ... זהו ביאורו וסודו של המבחן. זהו סודה ועוזה של ההכרה, ממנה שאבו בני לוי ומרים את הגבורה העילאית לעמוד במבחן ולראות את המציאות כמות שהיא, ללא טשטושי דמיון ותעתועי שטן. ההכרה בנתה את כליה לעמוד במבחן.

מחמת כוח אמונתה וזכתה שהמתין לה העם עד שתגמור את צרעתה. כיון שמרים נטעה בעם ישראל את כוח האמונה בנבואה שלא תשוב ריקם, ואף אם כל התרחישים מראים שלא תתקיים הנבואה, אך מרים הלכה לדעת מה יצא מנבואתה באמונתה שתתקיים, ובזכותה היה כוח בבני לוי שלא לחטא בחטא העגל, ולהילחם עם קרוביהם ומשפחתם בחטא העגל, בידועם ובהאמינם בנבואה שמשעה עתיד לחזור, ולא יועיל מראה מיטתו פורחת באוויר, ומראה לוותו לומר שהוא מת, בידועם ממרים שנבואה לטובה, לא שבה ריקם.

יסוריין של אהבה

למדים אנו, רק חמישית זכו לצאת ממצרים, רוב העם שקע במ"ט שערי טומאה. ממצרים יצאו בחיפזון, היה מיעוט מאותם שישים ריבוא שלא היו בדרגה הגבוהה, היו צריכים לצאת בחפזון טרם יכנסו גם הם למ"ט שערי טומאה, ויחסר משישים ריבוא שהוא מניינם השלם של עם ישראל. והם אלו שחטאו בחטא העגל, מנעו מעם ישראל להגיע לדרגה השלמה, והוזקנו לתקן את העולם בארבע גלויות. הגלויות הם יסורים של אהבה, אינם תוצאה של חטא. המשיל החפץ חיים, אדם חולה לוקח כדור עם כוס מים, אולם יש שלועס את הכדור. יסוריין של אהבה דומים ללקיחת כדור עם כוס מים, מי שמרגיש שאלו יסוריין על מנת לתקן את הבריאה, הרגשתו שונה לחלוטין, הוא עובר את הגלות מתוך שמחה, מתוך הבנה שזהו תכלית הבריאה.

"מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקץ בתוכחתו. כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה" (משלי ג, יא-יב) מבאר הגר"א:

מוסר ה', שהן היסורין שבאין עליך. בני, אל תמאס, אלא תקבל באהבה ובכיבה, ואל תקרן בתוכחתו, תוכחה הוא בדיבור, מה שמוכיחים אותך אל תקרן בהם, כי את אשר יאהב ה' יוכיח, כי אין דרך להוכיח רק לאוהב אשר לבו דואג על רעהו, ורואה שהולך בדרך אשר אינו טוב לו, הוא מוכיחו. וכן מסתמא כאשר מוכיח אותך הקב"ה מסתמא אוהב אותך. וכאב את בן ירצה, כי אין דרך לייסר רק אב לבנו ואפילו לאוהב אם אינו שומע לתוכחתו אז הוא עוזב אתו לילך בדרך אשר חפץ, אבל אב את בנו אם אינו שומע לתוכחתו אף על פי כן אינו עוזבו אלא מוכיחו ביסורין עד שעוזב הדרך הרע, והיינו מחמת אהבתו אשר גדלה עליו יותר מן הכל, כן לבו כאב על רעתו וחפץ בהצדקו, על כן מייסר אותו להטיב לו. והסימן שמחמת אהבה הוא, שאחר כך כאשר יסיר שבטו ממנו, חפץ למלאות רצונו ומדבר לו תנחומין לפייס דעתו. זהו שאמר שאל תמאס את היסורין, כי כאשר מייסר אותך ביסורין, מסתמא אתה חביב עליו כבן, ואחר כך כאב את בנו ירצה אותך וימלא רצונך.

אתה בחרתנו מכל העמים, הקב"ה בחר בנו. ואף שאנו האומה שהכי סובלת בבריאה? הגמרא (ברכות דף ה.). מביאה, "אמר רבא ואיתימא רב חסדא: אם רואה אדם שיסורין באין עליו, יפשפש במעשיו... פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה... ואם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם". היסורים באים מדה כנגד מדה, מהיסורין צריך ללמוד על איזה חטא הם באו. "פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה", מדוע, והרי לא מצא חטא של ביטול תורה? יש שביארו בדרך המוסר, אינך מוצא חטאים, חבל על זמנך, עצם הפשפוש הוא ביטול תורה! אולם בעומק הדברים, ודאי שלחולה יש לו חטאים, אך פשפש ולא מצא חטאים במדה כנגד מדה על מחלתו. "יתלה בביטול תורה", התורה היא קיום העולם, "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי" (ירמיהו לג, כה), כיון שפגם בקיום העולם, באה המחלה, עליו להתחזק בלימוד התורה.

"ואם תלה ולא מצא, בידוע שיסורין של אהבה הם". כדי לבער את הרע מהעולם, עם ישראל מקבל יסורים אף שלא במידת מדה במדה. בברית בין הבתרים נגזר על עם ישראל גלות ושעבוד, הגזירה אינה על חטא. זו גזירה לתקן את העולם.

התומר דבורה מבאר את י"ג מדות (א):

התשיעית, "ותשליך במצולות ים כל חטאתם" (מיכה ז, יט), זו מדה טובה להקב"ה שהרי ישראל חטאו, מסרם ביד פרעה ושבו בתשובה למה יעניש פרעה וכן סנחריב וכן המן ודומיהם אין הקב"ה מתנחם בלבד לומר שבו בתשובה אם כן לא יהיה להם עוד רעה אם כן יסתלק המן מעליהם או פרעה או סנחריב זה לא יספיק אלא ישוב עמל המן על ראשו וכן פרעה וכן סנחריב והטעם להנהיגה זו היא בסוד "ונשא השעיר עליו את כל עונתם אל ארץ גזרה" (ויקרא טז, כב), ופירושו שהשעיר נושא עונות ממש... והטעם שהקב"ה גזר על עולמו שכל מי שיעשה כן יתבטל, וזה טעם "ואת הבהמה תהרוג" (ויקרא כו, טו), וכן האבן של מצות הנסקלין והסייף של מצות הנהרגין טעונין קבורה לבטל מציאותם וכוחם אחר שנגמר דינם... והיינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם, ירצה משליך כוח הדין להפעל על ידי אלו שהם מצולות ים והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט אלו הם העושים דין בישראל שישבו אחר כך כל גמולם בראשם, והטעם מפני שאחר שישראל קבלו הדין הקב"ה מתנחם אפילו על מה שקדם ותובע עלבונם ולא די אלא אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה.

הקב"ה נתן יסורים בעולם כדי לבנות אותנו. כאשר נגיע לתכלית, יבטלו היסורים מאליהם, כמו הרע שבטל מאליו. אנו צריכים להתעורר בתשובה, להתאחד. בעבר, בכל צרה עם ישראל התאחד. כיום יש גאונים שגם בעת צרה מונעים את האחדות, מונעים מאיתנו להגיע לשלימות.

שימו לב, במלחמת המפרץ מרכז הארץ ישבו בחדר האטום, הייתה התעוררות גדולה. בשנת תשס"ו הייתה מלחמה בצפון, בצפון התעוררו בתשובה, עתה (טבת, תשס"ט) יש מלחמה בדרום הארץ, גם הם מתעוררים בתשובה, צועקים שיש בורא לעולם. אולם הקב"ה נותן אפשרות לברוח, אין מלחמה בכל הארץ יחד, נותנים לאנשים את האפשרות שלא להתעורר. נצל את הזדמנות, נתעורר בתשובה, כדי שלא נצטרך להגיע לצרות נוספות שיעוררו אותנו.

ה' יעזור שהקב"ה יאהב אותנו ולא נזדקק לתוכחה